

s. 14, 15; a.mlf., *Câmî'ü'l-beyân*, Beyrut 1999, VI, 278; Cessâs, *Ah-kâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), IV, 254-256; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 62-64; Ebû Yâ-lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 48; İbn Hazm, *el-Muhalâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1988, V, 360-364, 413; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, II, 259; Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1971, I, 190-191; V, 1692, 1724; İbn Abdülber, *el-Kâfi*, Beyrut 2002, s. 210, 220; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, II, 876-877; Kâsânî, *Bedâ'î*, VII, 100, 109, 112-113; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, II, 138; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, I, 313; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, İstanbul 1308, IV, 390; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Beyrut 1405/1984, IX, 238-242; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. M. Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1987, II, 91; XI, 87; İzzeddin İbn Abdüsselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm*, Beyrut 1410/1990, s. 44; Kurtubî, *el-Câmî*, VIII, 32, 39-40; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr*, İstanbul 1987, IV, 121; V, 28; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, XXIX, 141, 209; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmü ehli'z-zîmme* (nşr. Subhî es-Sâlih), Beyrut 1983, I, 11; İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye*, Beyrut 1983, III, 313; IV, 165; İbn Receb, *el-Kavâ'id*, Beyrut 1992, s. 338; Heysemî, *Mecma'u'z-zeuâ'id*, VIII, 172; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), XIV, 10, 121; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, San'a 1409/1988, V, 446-447, 456; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, V, 455-459; İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcîr 'an ik-tirâfi'l-kebâ'ir*, Kahire 1951, I, 169; Şirbînî, *Mug-nî'l-muhtâc*, IV, 260-261; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtâşarı Halil*, Bulak 1317, III, 150; H. Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku* (trc. Se-ha L. Meray), Ankara 1967, s. 11, 100-122, 257-294; P. Daru, *Histoire de la république de Venise*, Paris 1819, I, 532; E. Nys, *Les origines du droit international*, Paris 1894; A. Vanderpol, *La doctrine scolastique du droit de la guerre*, Paris 1925, s. 222; Necîb el-Ermenâzî, *eş-Şer'ü'd-devlî fi'l-İslâm*, Dimaşk 1930, s. 39, 40; Charles Crozat, *Devletler Umumi Hukuku* (trc. Edip F. Çelik), İstanbul 1950, I, 103; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, s. 45, 52, 144, 202, 253; a.mlf., "Şulh", *El²* (İng.), IX, 845-846; *Selected Works of C. Snouck Hurgronje* (ed. G. H. Bosquet - J. Schacht), Leiden 1957, s. 72-73; I. Goldziher, *el-Akide ve's-şer'â fi'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1959, s. 27, 106, 125; Muhammed Hamîdullah, *İslâm'da Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, tür.yer.; a.mlf., *Mecmû'atü'l-vesâ'iki's-siyâsiyye*, Beyrut 1987, s. 57-303; a.mlf., "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 297-299; Mohammad Talaat Ghunaimi, *The Muslim Conception of International Law and the Western Approach*, The Hague 1968, s. 85; a.mlf., *Kânûnû's-selâm fi'l-İslâm*, İskenderiye 1989, tür.yer.; J. Schacht, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1971, s. 130; Bilmen, *Kamus²*, III, 356, 386 vd.; Ahmet Reşit Turnagil, *İslamiyet ve Milletler Hukuku*, İstanbul 1977, s. 20-22, 81; H. Kruse, *Islamische Völkerrechtslehre*, Bochum 1979, s. 70, 170; Vehbe ez-Zühaylî, *Âşâ-rü'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dimaşk 1981, s. 345-400; Abdülganî Mahmûd, *et-Teħaffüz 'ale'l-mu'âhedâti'd-devliyye*, Kahire 1407/1986, s. 41 vd.; Edip F. Çelik, *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul 1987, I, 141-156; Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*

Dersleri, Ankara 1989, I, 97-99, 154, 181, 183, 185; Enver Bozkurt, *Türkiye'nin Uluslararası Hukuk Mevzuatı*, Ankara 1992, s. 568-584; Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Ankara 1998, tür.yer.; Osman b. Cum'a ed-Damirîyye, *el-Mu'âhedâtü'd-devliyye fi fikhi'l-İmâm Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*, Mekke 1417, tür.yer.; Şemseddin Ulusal, *İslam Hukukuna Göre Uluslararası Antlaşmalar* (doktora tezi, 2006), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 12-44, 79-123, 256-292; L. B. Macdonald, "Cihâd", *DMİ*, VII, 188-190.



AHMET YAMAN

□ TARİH. Asr-ı Saâdet ve Hulefâ-yi Râşidin Dönemi. İslâm tarihinde ilk barış örnekleri hicretten hemen sonra görülmektedir. Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde müslümanlarla Medine'deki yahudiler arasında birlikte yaşama şartlarını ortaya koyacak -Medine anayasası denilen- bir metin hazırlamıştır. Bu metin Medine'de huzuru sağlayacak bir antlaşma niteliğinde idi. Ayrıca içindeki bazı maddeler müminlerin ve anılan kabilelerin başkalarıyla yapacakları barışa yönelikti. Meselâ müminlerin barışının bir olduğu, hiçbir müminin Allah yolunda girilen bir savaşta diğer bir mümini hariç tutarak barış antlaşması yapamayacağı ve barışı ancak onlar arasında adalet ve eşitlik esasları üzerine gerçekleştirebileceği şartı bulunmaktaydı. Ayrıca yahudilerin müslümanlar tarafından bir sulh akdine çağırılması halinde ona katılacakları, eğer yahudiler müslümanlara böyle bir şeyi teklif edecek olursa müslümanlarla aynı haklara sahip olacakları da şartlar arasında yer alıyordu; ancak din uğruna girilen savaşlar bundan hariç tutuluyordu. Resûl-i Ekrem Medine döneminde Benî Damre, Benî Gfâr, Benî Cüheyne, Benî Müdlic, Benî Eslem, Benî Eşca', Benî Cuayl, Sakif ve Huzâa gibi Arap kabileleriyle barış antlaşması imzalamıştır. Bu dönemde yapılan en önemli antlaşma ise Hudeybiye Antlaşması'dır. Hicretin 6. (628) yılında iki tarafın da onayladığı bir kâtip tarafından şahitlerin huzurunda yazılıp imzalanan bu antlaşma özellikle, Kureyşliler'in müslümanları resmen tanımalarının ilk işareti ve yazılı belgesi olmasından dolayı büyük önem taşımaktadır (bk. HUDEYBİYE ANTLAŞMASI).

Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra Hayberliler'in yanı sıra Vâdilkurâ ve Fedek yahudileriyle antlaşmalar imzalamıştır. Resûlullah kuzeyden gelen savaş tehditlerine karşı çıktığı Tebük Seferi sırasında Cerbâ, Eyle, Ezruh, Maknâ, Maan ve Dûmetülcendel yöneticileriyle İslâm hâkimiyetini kabul edip cizye vermeleri şartıyla antlaşma yapmış, Tebük Seferi dönüşün-

de de Tâif'ten Medine'ye gelen Sakif heyetiyle İslâm'ı kabul etmeleri şartıyla sulh akdetmiştir. Hz. Peygamber döneminde yapılan barış antlaşmalarından biri de dokuma ve dericilik sanatlarında ünlü olan hristiyan Necran halkıyla yapılanıdır. Resûlullah'ın daveti üzerine muhtemelen 9 (631) yılında Medine'ye gelen Necran heyeti kendi dinlerinde kalarak İslâm hâkimiyetini kabul etmişlerdir. İmzalanan antlaşmayla Necran hristiyanlarının mal, can ve din hürriyetleri güvence altına alınıyor, buna karşılık onlar da yılda 2000 takım elbise cizye vermeyi, bir ay süreyle gönderilen görevlilerin ihtiyaçlarını karşılamayı ve Yemen'de savaş olması halinde otuz gömlek zırh, otuzar tane at ve deve göndermeyi taahhüt ediyorlardı (Belâzürî, s. 90 vd.; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 671- 672).

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra da antlaşmalar sürdürülmüştür. İlk İslâm fetihleri sırasında kazanılan topraklar savaş veya barış yoluyla fethediliyordu. Bazan bir bölgenin yahut şehrin Resûlullah döneminde fethedilen Hayber'de olduğu gibi kısmen barış, kısmen savaş yoluyla alındığı da oluyordu. Meselâ Dimaşk'ın fethi kısmen barış, kısmen savaş yoluyla gerçekleştirilmiştir. Başpapaızla anlaşılan ve şehre girdiğinde canlarının, mallarının korunacağına, kiliselerin, surların ve evlerin yıkılmayacağına dair söz veren Hâlid b. Velîd şehre doğu kapısından, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ise savaşarak Câbiye kapısından girmiş ve şehir Hâlid'in yaptığı antlaşmaya göre barış yoluyla fethedilen şehirlerden sayılmıştır.

Fetihler sırasında putperestlerden ve Ehl-i kitap'tan Müslümanlığı kabul etmeleri istenir, İslâm'ı kabul etmeyen Ehl-i kitap ile cizye vermeleri karşılığında barış yapılır; Mecûsiler de Ehl-i kitap muamelesi görmüştür. Barış yoluyla alınan belde sakinleri din hürriyetine sahip olarak kendi yurtlarında yaşamayı sürdürürlerdi. Bazan barış için sabırla beklenir, uzun kuşatmalardan sonra barış yapılır. Meselâ Taberiye, Şürahbil b. Hasene tarafından bu şekilde fethedilmiştir. Yapılan antlaşmaya göre bura halkının canları, malları, çocukları, evleri ve mâbedleri korunacak, ancak terk edip boş bıraktıkları evler ve cami inşası için ayrılacak bir yer antlaşma dışında bırakılacaktı. Hz. Ömer devrinde birçok şehir benzer şartlarla barış yapılarak alınmıştır. Bunların bir kısmı, İslâm ordularının oradan ayrılmasının ardından antlaşmayı bozduğu için ikinci defa fethedilmiş ve benzer şartlarla yeniden barış yapılmıştır.

miştir. Taberiye, Antakya, Menbic, Karkısiyâ, Cündişâpûr, Ahvaz gibi şehirler barış yoluyla fethedilmiştir. Mısır'ın barış yoluyla mı silâh zoruyla mı alındığı konusunda ihtilâf vardır. Genel olarak İskenderiye dışındaki Mısır arazisinin barış yoluyla ele geçirildiği kabul edilir. İran topraklarının da bir kısmı savaşla, bir kısmı barışla fethedilmiştir. Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında Şam valisi olan Muâviye denize açılmış ve Kıbrıs adası ile cizye karşılığında antlaşma imzalamıştır. Uzun İslâm tarihi boyunca çok geniş bir coğrafyada gerçekleştirilen fetihlerde ve müslüman devletlerin kendi aralarında yaptıkları mücadelelerin sonrasında pek çok barış antlaşması imzalanmıştır. Öte yandan müslüman devletler kendi aralarında veya gayri müslim devletlerle siyasî, ekonomik, stratejik vb. amaçlarla çeşitli ittifak ve dostluk anlaşmaları yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İ'tisâm", 7; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 147-150; III, 321 vd., 331 vd., 351 vd., 368 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 69; *el-İmâme ve's-siyâse*, I, 112, 113, 114, 115; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 80, 85, 87, 88, 90 vd.; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1356, IX, 184 vd.; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 76, 131, 155; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 198 vd., 671-672; a.mlf., *İslâmî Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 216 vd.; a.mlf., *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, tür.yer.; Âbidin Sönmez, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münâsebetleri ve Sulh Muâhedeleri*, İstanbul 1984, s. 82 vd., 106 vd., 137 vd., 149 vd., 175 vd., 204 vd., 258 vd.; Hasan İbrâhîm, *İslâm Tarihi*, I, 135 vd., 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 170 vd.; M. Akif Aydın, "Anayasa", *DİA*, III, 153-155; Musafa Fayda, "Bey'atürrihvân", a.e., VI, 39, 40.



NEBİ BOZKURT

Osmanlılar'da. İslâm devletler hukuku ve İslâm dünyasının uygulaması ile oluşan zengin birikim Osmanlı döneminde sulh sistemi için önemli bir alt yapı oluşturmuştur. Ancak Osmanlı asırlarında değişen şartlar önce Bizans, daha sonra Avrupa devletleri ve Safevîler ile dostane ve hasmane münasebetler çok önemli yeni açılımlar sağlamış, zengin bir barış terminolojisi (emânâme, sulhnâme, ahidnâme) ve prosedürü gelişmiştir. Osmanlı döneminde Zıttorok, Karlofça, Pasarofça, Prut, Küçük Kaynarca gibi dönüm noktası teşkil eden önemli barış antlaşmaları yanında olağan sayılabilecek pek çok antlaşma yapılmıştır. Her bir sulh müzakeresi ve antlaşmasının sisteme katkı ve boyut kazandırdığı söylenebilir. Barışın gerçekleşmesi çeşitli şekil ve safhalarda olurdu. İslâm hu-

kuku ve Osmanlı uygulamasına göre bir yerin fethinden önce halkına İslâm'ı kabul etmeleri veya cizye vermeye razı olarak sulhen teslim olmaları teklif edilirdi. Halkın ve idarenin buna yanaşmaması halinde savaş kaçınılmaz hale gelirdi. Savaş sonrası fetih gerçekleşmezse taraflar arasında mütareke ve ardından bir sulh akdedilirdi. Böylece barış antlaşmaları genellikle savaş sonrasında, bazan daha önceki barışın yenilenmesi veya uzatılması şeklinde gerçekleşirdi. Savaştan taraflar arasında mütareke sağlandıktan sonra barış girişimi başarılı olursa müzakerelere başlanır, fakat şartlar eşit değilse kuvvetli taraf mütarekeye yanaşmadan savaş halinde iken görüşmelerin başlamasını isteye bilirdi. Küçük Kaynarca'da Rusya'nın bu stratejiyi uyguladığı görülmektedir.

Sulh isteği öncesinde savaş ve barış seçenekleri olumlu ve olumsuz yönleriyle meşveret meclislerinde değerlendirilirdi. Bu meclisler bazan padişahın başkanlığında olmakla birlikte genelde sadrazamın, şeyhülislâmın, hatta serdarın riyasetinde toplanırdı. III. Ahmed Pasarofça barışı için serdâr-ı ekreme gönderdiği hatt-ı hümayunda Edirne'den hareketten önce yapılan meşverette şeyhülislâm ve kazasker efendilerin, "Sulh olmak vâcip olmuştur" sözleriyle toplantının sona erdiğini ifade etmekteydi. Ayrıca Ağustos 1791'de III. Selim, Sadrazam Koca Yüsf Paşa'ya yolladığı hatt-ı hümayunda ordunun Maçin'de ağır bir yenilgi alması sebebiyle meşveret meclisinin barış yapılmasının zaruretiyi beyan etmiş olduğunu bildirmekteydi.

Savaş, barış ve ittifak anlaşmaları gibi konularda dinî meşruiyet açısından fetva ya ihtiyaç duyulur, hatta bazan birkaç âlimin fetvasına müracaat edilirdi. 11 Temmuz 1789 tarihli Osmanlı-İsveç ittifakı, iki tarafın birbirini yüzüstü bırakarak başka devletlerle müstakil sulha yanaşmamalarını karar altına almıştı. Rusya'nın Osmanlı sınırına bir tecavüzü olduğunda İsveç'in, "Benim Rusya ile sulhum var" demeyip Osmanlılar'ın yanında yer alması gerekiyordu. Ancak Rusya'nın İsveç sınırına saldırması halinde Osmanlı Devleti önce "fetvâ-yı şerifeye müracaat" ve "şer'a muta'baat" ile hareket edecekti (Mustafa Kesbî, s. 422). Osmanlı Devleti'nin şer'i şerife müracaatı ve olumlu fetva verilmesi halinde, yani şarta bağlı olarak savaşa girişmek istemesi İsveç'in itirazına uğradığından Rusya'nın saldırısı karşısında müttefikinin yanında yer alması gerektiğine karar verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla fetva aranmadan tıpkı İsveç gibi

Avrupa hukuku doğrultusunda ("nasârâ düveli kaidesi üzere") davranılmasının söz konusu edilmesi Osmanlı uygulamasındaki esnekliği göstermektedir.

XVIII ve XIX. yüzyıl barış müzakerelerine "sudûr"dan, dünya işlerinden anlayan bazı din âlimlerinin de görüşmelere delegeler olarak katılmaları müzakerelerin ve belirlenen maddelerin İslâm hukukuna uygunluğunun denetimi hassasiyetinden kaynaklandığında şüphe yoktur. Tarafların veya birinin sulh talebi için elçi ve mektup göndermesiyle girişim başlamış olurdu. Sulh talebi için elçiler genellikle kalabalık bir maiyetle gelirdi. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman'ın Amasya'da kışlaması Şah Tahmasb'ı telâşlandırmış ve Tahmasb'ın eşik ağası Ferruhzâd 500 kişiden fazla bir maiyetle şahın barış isteğini bildirmek üzere Amasya'ya gelmiş, divana kabul edilerek getirdiği hediyeler ve şahın barış talebini içeren mektubu Kanûnî'ye sunmuştur. Gelişinden sekiz gün sonra 10 Receb 962'de (31 Mayıs 1555) Kanûnî elçiyi tekrar divana davet ederek Şah Tahmasb'a mukabil şartları bildiren mektubu vermiştir. Böylece antlaşma şartlarını güçlü taraf olarak Kanûnî belirlemişti. Bu klasik anlamda bir sulh anlaşması olmamakla birlikte kayda değer bir örnek teşkil etmektedir. Ancak her zaman elçinin barış isteği olumlu karşılanmazdı. Şah İsmâil'den Ramazan 921'de (Ekim 1515) kıymetli hediyelerle Amasya'ya gelen elçilik heyetinin barış talebini Yavuz Sultan Selim reddetmiş ve önemli simalardan oluşan heyeti hapsedirmiştir. Vasvar Antlaşması'nda ise (1075/1664) bir defaya mahsus olmak üzere 240.000 filorilik hediye verilmesi, padişahın da buna münasip bir şekilde mukabele etmesi kararlaştırılmıştır.

Sulh talebinde tarafların ayrı ayrı hesap ve planları olması ve bu çerçevede taleplerini dile getirmeleri esastı. Aslında sulh teklifi, şartları ve müzakereleri, üçüncü taraflarla görüşülmesi, bu sırada yapılacak manevralar tamamen bir diplomasi hareketiydi. Meselâ Pasarofça Antlaşması öncesinde Şehid Ali Paşa'nın savaş ilân edeceği Venedik'i suçlaması ve üçüncü taraf durumunda olan Avusturya'yı tarafsızlaştırma çabaları çok önemli idi. Bazan değişen şartlara göre taraf değiştiriliyor ve farklı talepler ortaya atılıyordu. Âsi Arnavut Beyi İskender Bey, Avrupa'dan aldığı yardımın kesilmesi üzerine Fâtih Sultan Mehmed'den sulh talebinde bulunmuş, o da Bosna seferinde Arnavutluk yönünden emin olmak istediği için 867'de (1463) bu talebi kabul etmiştir. Daha sonra Vene-